

HORVÁTH SÁNDOR

PÁVEL ÁGOSTON ÉS A GYŰJTŐHÁLÓZAT SZERVEZÉSE

A HÁTTÉR

Gyűjtőhálózat akkor alakulhat ki, ha a munkának, a gyűjtésnek van a résztvevők számára felkínálható, kézzelfogható eredménye, végkimenete. Azaz, ha van közlési lehetőség. A közlési lehetőséget Pável Ágoston és az ügy támogatói a *Vasi Szemle* (1933-tól) megalapításával tették lehetővé. A *Vasi Szemle* részben a szombathelyi múzeum (a második világháború után: Savaria Múzeum) periodikájaként is működött. Voltak a gyűjtőhálózatnak és a hozzá társított periodikának előzményei: a legfontosabb a Vas megyei Régészeti Egylet és annak évkönyve.

Az alapvetően filológiai érdeklődésű Pável Ágoston számára a gyűjtőhálózat szervezéséhez a nyelvész Beke Ödön adta a lendítő erőt: a nyelvjárási gyűjtés megszervezéséhez több Pávelnek írott levelében szorgalmazta az erre alkalmas helyi emberek beszerzését. A gyűjtési és közlési felhívás alapvetően a néprajzi anyagokra vonatkozott: ehhez nyitották meg a „Tulipántos láda” rovatot. A társadalmi gyűjtéssel kapcsolatos megjegyzéseket már az első évfolyamban közzétették.¹ A korszak jellemzője volt a tanulóifjúság közösségi feladatokba való bevonása. Ehhez pedig a középiskolai tanároknál – így Pávelnél is – „kéznél” voltak a diákok.

Összességében úgy látjuk, hogy a rendszeresen megjelenő folyóirat, valamint a különböző típusú gyűjtőhálózatok megszervezését Pável Ágoston a múzeumi munka kiterjesztéséhez használta fel.

A VASI SZEMLE KÖRZETI KÉPVISELŐI

A *Vasi Szemle* szerzői körének helyi bővítésére és a folyóirat helyi megismertetésére, terjesztésére a megyét hét területre osztva a következő személyek lettek körzeti képviselők. Celldömölkön Csorba Tibor, akit „író, tanár” minőségben jegyzett a *Vasi Szemle*. A felvi-

1 I. évf. 351–352.

déki (szepesváraljai) származású Csorba 1906-ban született, és Kiskunhalas után Celldömölkön tanított 1934-től 1937-ig. Festőművészként és a lengyel–magyar szótár készítőjeként is ismert.²

Jánosházát és környékét a polgári iskola igazgatója, Makkos Lajos képviselte. Makkos Ötvenyben (Győr vármegye) született 1902-ben. Gimnáziumi éveit követően a győri tanítóképzőben és a budapesti Paedagogiumban tanult; polgári iskolai tanári oklevelet szerzett. Marosvásárhelyi, pásztói és tétai tanítás mellett megjárta az első világháborút és az orosz frontról hadirokkantként tért haza. A jánosházi polgári fiúiskola tanára lett 1930-ban; 1932-től az intézmény igazgatójaként is tevékenykedett továbbhelyezéséig, 1942-ig. Szakképzett méhészként téli tanfolyamok előadója is volt.³ Makkos Lajos 1941-ben adta ki *Jánosháza nagyközség történeti és jelenkori leírása* címmel rövid helytörténeti monográfiáját.⁴ A *Vasi Szemle*ben a *Regöls Karakón és Kissomlyón* (1935-ben), a *Hely- és határnevek a vas megyei Jánosházáról*, valamint a *Két régi ház Csehíben (V. Szemle)* című néprajzi jellegű írása látott napvilágot. Makkosnak a *Magyar Nyelv*ben is megjelentek Karakóról, Nagykamondról közlései.⁵ (1–2. kép)

Körmend és vidéke felelőse dr. Kevey István főszolgabíró lett. Kevey többek között a szombathelyi Martineumnál *A községbíró feladatai* címmel adott ki kötetnyi összeállítást 1939-ben.⁶ Az evangélikus egyházban is tisztségviselő volt. Kőszegen dr. Szegi Ödön, a tanítóképző intézet tanára lett a felelős. Sárvárt és körzetét szenttamási Babos Lajos körjegyző vállalta. Az 1895-ben Nemeskoltán született Babos 1913-tól dolgozott jegyzőként, majd 1928-tól 1946-ig a sárvárvidéki körjegyzőség vezetője volt. Az 1943-ban kiadott *A sárvárvidéki körjegyzőség története* című könyve bevezetőjéből tudható, hogy nyolc évi gyűjtőmunka eredményét tartalmazza. Pável szerkesztette könyvvé, nélküle nem lett volna kiadható Csénye, Kissitke, Nagysitke és Rábasömjén monográfiája. „Legfőbb munkatársam azonban dr. Pavel Ágoston egyetemi m. tanár volt – írta Babos –, aki az általam összeállított nyers anyagot hónapokig kitarító munkájával formába öntötte és sajtó alá rendezte, úgyhogy valósággal társszerzőnek tekintendő.”⁷ (3. kép)

Szombathelyen dr. Pethő István, a polgármester titkára vállalta el a feladatot, míg a szombathelyi járásban dr. Smidt Lajos közkórházi orvos lett a körzeti megbízott. Vasváron Kolbay Ödön, a polgári iskola tanára lett a felelős. Kolbay a helyi gazdakör elnöke is volt.

A GYŰJTŐ- ÉS KUTATÓHÁLÓZAT JELES ALAKJAI

Polány István Nyugat-Magyarország néprajzi történetét írta meg a *Vasi Szemle* első évfolyamaiban. Azóta is hivatkozott irodalom. Kevesen tudják, hogy 1939-ben a *Magyar Gazdák Szemléjében* ragyogó „kismonográfiát” közölt Bejcgertyánosról.⁸ Polány a Trianon utáni

2 NÉMETH Tibor (szerk.) (2014): Kemesesaljai Életrajzi Lexikon. Kemesesaljai Regionális Ifjúsági Szervezet, Csöngye, 34–35.

3 Magyar Katolikus Lexikon. – *lexikon.katolikus.hu* – Megtekintve: 2017. 06. 13.

4 Celldömölk, Turul Nyomda

5 1932-ben és 1936-ban

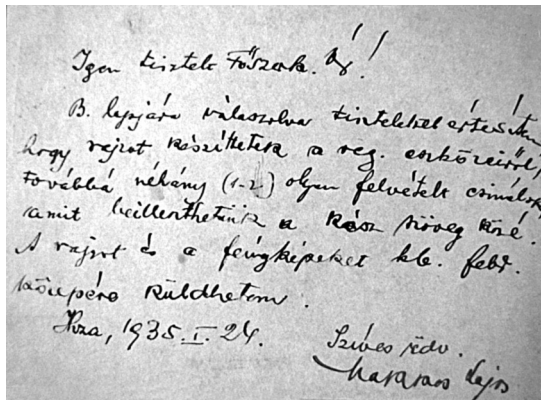
6 HERNÁDI László Mihály (összeállította) (2009): A magyar közigazgatási irodalom válogatott bibliográfiája (1827–1944). Pécs = <http://old.lib.pte.hu/elektkonyvtar/repertoriumok/hernadikozig/index.html> (2017. 01. 14.)

7 BABOS Lajos, Szenttamási (1943): A Sárvárvidéki körjegyzőség története. (Csénye, Kissitke, Nagysitke és Rábasömjén községek monográfiája) A *Dunántúli Szemle* kiadása, Szombathely 4.

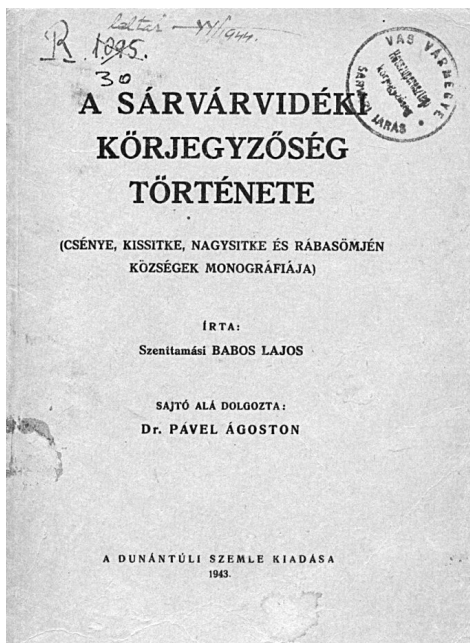
8 POLÁNY István: Egy magyar falu története. *Magyar Gazdák Szemléje*, XLIV. évf. 1939. 183–199., 235–249.

1. kép Makkos Lajos
(A képet Marton Ferencnek köszönöm!)

2. kép Makkos levele Pávelhez a regölés cikk fényképeiről
(Savaria Múzeum múzeumtörténeti adattára)

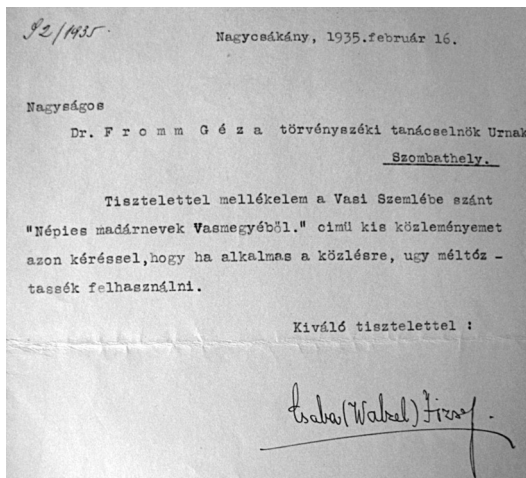
3. kép. Babos Lajos monográfiája

4. kép Csaba (Walzel) József korabeli igazolványképe
(Savaria Múzeum néprajzi adattára)

MAGYAR NYUGAT

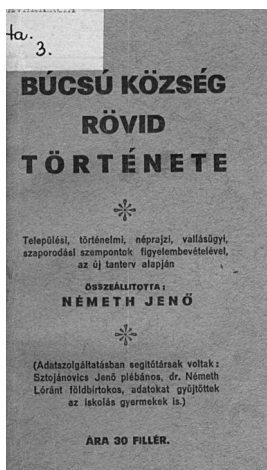
HORVÁTH SÁNDOR: PÁVEL ÁGOSTON ÉS A GYŰJTŐHÁLÓZAT SZERVEZÉSE

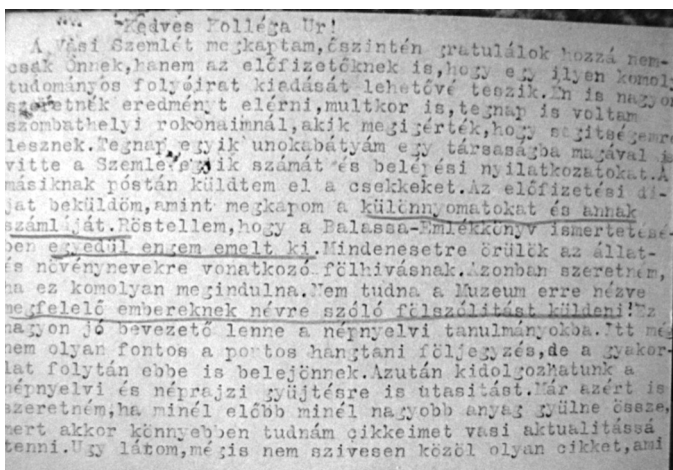
5. kép. Csaba kísérő levele a Népies madárnevek Vas megyéből című írása küldésekor (Savaria Múzeum múzeumtörténeti adattára)

6. kép. Németh Jenő esküvői képe (magántulajdon)

7. kép. Németh Jenő kismonográfiája

8. kép. Beke Ödön egyik levele (Savaria Múzeum múzeumtörténeti adattára)

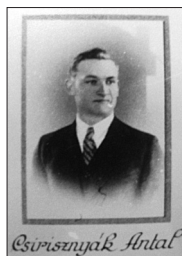
Debnberger Tibor

Theis András

Horváth István

Csizsnyák Antal

9–12. kép. A Faludi gimnázium tablójáról (Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára)

határváltoztatás idején Szentelek (Stegersbach, Ausztria) iskolaigazgatója volt. Amint Botlik József írja: 1921-ben „Szentelek településen Polány István, a római katolikus elemi iskola igazgató-tanítója a »felkelőkkel való összekötetése miatt, az osztrákok által rendőri felügyelet alá helyeztetett. Utóbb a csendőrfelügyelő egy üres lapot íratott vele alá, majd szóval, 24 órán belül [december 2-án] Szentelek község elhagyására kötelezték.«⁹”

Pável nagy felfedezettje Csaba József volt. Csaba Walzel vezetéknevét jegyzői munkája során magyarosította. Nagycsákányban született 1903-ban. 1922-től szülőfalujában volt jegyzőgyakornok, s 1926-ban jegyzői oklevelet szerzett. A *Vasi Szemle* korai időszakában Nagycsákányban, majd – az összevont településekből létrejött – Csákánydoroszlón (1939-től) segédjegyzősködött. Madártani megfigyelésekkel jelentkezett az országos lap, az *Aquila* hasábjain 1925-től. Közleményei napvilágot láttak a *Természet* című folyóiratban is. Gyakorlatilag kezdettől fogva néprajzi feljegyzéseket is készített (4–5. kép). 1926-os folklór szövege az első néprajzi közlése a *Vasi Szemlében*. A *Vasi Szemlében* közölt folklór gyűjtését 1926-ban jegyezte le szülőfalujában, a 60 éves kocsistól, Bálint Ferencről. 1934-ben ismerkedett meg Pável Ágostonnal – írta Nagy Zoltán –, aki a fiatal Csaba Józsefet egyik levelében így inspirálta további kutatásra: „Ha minden jegyzőségben csak egy ilyen ember akadna, már csudájára járna a nagyvilág annak, amit mi itt alkotnánk.”

Németh Jenő igazgató-tanító volt Bucus faluban. Az elsők között jelentek meg a településen gyűjtött néprajzi közlései, s egy kis könyvecskét is megjelentetett a település történetéről és néprajzáról.¹⁰ (6–7. kép)

A szótáríró, filológus, egyetemi tanár, Országh László 1907-ben Szombathelyen született. Egyetemi tanulmányait Budapesten kezdte – Eötvös-kollégista volt –, majd ösztöndíjjal az USA-ban (Rollins College) fejezte be. 1932-től gimnáziumi tanár, majd három év múlva bölcsészdoktori oklevelet szerez. 1937-től az Eötvös Kollégium tanára, 1942-től egyetemi magántanár, a budapesti bölcsészkaron angol irodalomtörténetet oktat. Főszerkesztője volt a hétkötetes *A Magyar Nyelv Értelmező Szótárának* (1950–1962), valamint egyik szerzője az angol–magyar nagyszótárnak.¹¹ Országh a folyóirat 5. évfolyamában az őskori kőbaltákról írt, arról, ahogy a falvakban élők ezeket a szántáskor a földből kiforduló különleges formájú köveket „ménkü”-nek, mennyköveknek tartották, és hatásosnak vélték bizonyos praktikák végzésénél.¹²

Az 1915-ben Budapesten született Bödei János boncodföldi gyerek volt, zalaegerszegi középiskolás, községi tanítóképzős. Ezután fizikai munkát végzett, majd egy évig a Savaria Múzeumban dolgozott Pável irányításával. Innen jutott katedrára 1939-ben Zalabaksán, majd 1940-ben Zalaegerszegen.¹³ Bödei a 4. évfolyamtól több alkalommal publikált – például Hetés népi építészetéről, Göcsej növény- és állatneveiről – a *Vasi Szemlében*.

9 BOTLIK József (2007): A magyar közalkalmazottak tömeges kiűzése Burgenlandból 1921–1923. *Kisebbség-kutatás* 1. szám = <http://epa.oszk.hu/00400/00462/00033/1773.htm> (2017. 01. 14.) Továbbá: BOTLIK József: Az örvidéki magyarság sorsa 1922–1945. Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvágy, 2011. 106.

10 Bucus község rövid története: települési, történelmi, néprajzi, vallásügyi, szaporodási szempontok figyelembevételével ... / összeáll. Németh Jenő ([1936])

11 KENYERES Ágnes (főszerk.) (1981): Magyar életrajzi lexikon (A–Z) 1000–1990, Akadémiai Kiadó, Budapest, = <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC11371/11507.htm> (2017. 01. 14.)

12 ORSZÁGH László: A kuruzsló juhász, vagy ménkü a csizmaszárban. V. évf. 88–89. (1937)

13 Zalai életrajzi kislexikon. <http://zalai.dfmk.hu/zalaiak?p=131> (2017. 01. 14.)

Sebesi Erzsébettől (a később Gazdag Erzsí néven ismertté lett költőtől) már az első évfolyamban olvashatunk egy néprajzi közlést, amelyet nagyanyjától – aki őt felnevelte – jegyzett le Sárváron.¹⁴ Első versei majd csak a 9. évfolyamban jelennek meg.

A nyelvész Beke Ödön (1883–1964) lelkesen buzdította Pávelt a gyűjtőhálózat megszervezésére; igazában ezzel már ő is számolt, de Beke buzdítása nyilván sokkal lendületesebb szervezésre ösztönözhetette.

Beke írta Pávelnek 1934 októberében: „Vas megye nyelvjárásai rendkívül érdekesek (különösen fontos a megye észak-nyugati részén levő Őrség, mely nem tévesztendő össze Felsőőrrel), s nagyon fontos lenne a Vas megyei növény- és állatnevek lehető teljes és alapos összegyűjtése. Mármost azzal a kéréssel fordulok Kolléga úrhoz, szíveskedjék ehhez a munkához megfelelő lelkes embereket fölkeríteni. Azt hiszem, Ön találni fog Gáyer Gyulához hasonló lelkes embereket. (Ilyen Molnaszecsődön Molnár ornitológus.) Az adatokat aztán lehetne közölni a Vasi Szemlében (ha hely van), vagy máshol.” Pável Ágoston gyors válasza erre: „Igen szívesen indítom meg a gyűjtést a kívánt irányba is. Nyelvjárási anyaggyűjtés műsoron van. Természetesen mindenképp megfelelő embereket kell találni. És hagyományt nevelni! (...)”¹⁵ (9. kép) Majd ugyancsak ő 1935 márciusában: „Én azt hiszem, ha itt néhány lelkes embert találunk, nagyszerű dolgokat lehet csinálni. (...) szeretném, ha elsősorban a körzeti képviselőkhöz szíveskednék fordulni, azok könnyen a kezükbe vehetnék a dolgot. Különösen fontos lenne a Zalával határos vidék, az Őrség, Hegyhát, ha lehetne kapcsolatot találni Felsőőrvidéken, s aztán sorra a többi magyar területet. (...) Nem lehetne a püspök urat is mozgósítani a tanítótság körében? Aztán fokozatosan ki lehetne terjeszteni a munkát Sopron, Zala, Veszprém megyére. (...) Sokat tehetnének az erdészek is, sőt diákok is a vakációban. Vagy olyan szülők, akik vidéken gazdasággal foglalkoznak.”¹⁶

A KALÁKA ROVAT

Az ifjúság falusi látogatásai során gyűjtött adatok közzétételére indította a *Vasi Szemle* 1940-ben a rovatot. A hosszú bevezető gondolatsort a fiatal kutató, kutatósszervező, Morvay Péter írta, aki a Néprajzi Múzeum munkatársa volt, és az Ethnologiai Adattárban dolgozott. Morvay előtte már rövid kérdőíveivel jelentkezett a lapban. A diákok közlései kapcsán egykor megkérdeztük, hogy kik is voltak ezek a fiatalok. Mint ahogy várni lehetett, a legtöbben a szombathelyi Faludi Gimnáziumba jártak, ahol Pável Ágoston is tanított.

Horváth István 1937/38-ban fejezte be a gimnázium nyolcadik osztályát.¹⁷ Weinberger Tibor 1940-ben végzett a Faludi Gimnáziumban, 1945 februárjában halt meg munkaszolgálatosként, Harkán.¹⁸ Theil András 1937/38-ban volt ötödik osztályos, és 1942-ben már Budapesten állatorvostan-hallgató.¹⁹ Csirisznyák Antal egy évvel fiatalabb volt Theilnél, és Pável osztályába járt; az 1937/38-as tanévben negyedik osztályos volt.²⁰ (9–12. kép) Szalay László kivételesen nem faludis volt, hanem a budapesti piarista gimnáziumba járt.

14 SEBESI Erzsébet: Sárvárvideki népdalok. I. évf. 352–353.

15 Pável Bekéhez, 1934. okt. 15. Közli: TÓTH Péter 2002.

16 Közli: TÓTH Péter 2002.

17 HORVÁTH István: Farsangi köszöntő. (Kajd, Olad) VII. évf. 314–315. és Oladi babonák VII. évf. 316–317.

18 WEINBERGER Tibor: Vépi babonák. VII. évf. 317.

19 THEIL András: Népi játékok, játékversek Vas megyéből. (Sárvár, Csénye.) IX. évf. 229–233.

20 Csirisznyák Antal: Farsangi köszöntő. (Kajd, Olad.) VII. évf. 314–315.

KÉRDŐÍVEK A VASI SZEMLÉBEN

A *Gereblye* című rovatban jelentek meg hosszabb-rövidebb nyelvészeti, néprajzi kérdések. A válaszokat többnyire önálló közleményként tették közzé. 1936-ban többek között a „tanárok” és a „kigyókö” kifejezések használatára, meghatározására kérdeztek rá.²¹ 1938-ban Makkos Lajos a „Tanári kapu”, Csaba József a „Kígyuőrzü” és a „Tanároki-út” helyi jelenlétéről ad hírt rövid közlésekben.

Kérdőív jelent meg például a gereblye-formákról (az Ethnologiai Adattár kezdeményezésére), valamint a borjúszoptatásról, a hótalpról és a hajdivánról.²² A kérdésekkel, a kérdőívekkel a gyűjtőhálózat kibővítésére törekedett Pável Ágoston.

A fentiekből kitűnik, hogy Pável Ágoston tudományszervezőként nagyon széles körben merített a lehetőségeiből. Többek között a helytörténeti kutatások szervezőjévé is vált a gyűjtőhálózat sok szintjének a „kiépítésével”. Kapcsolati hálójának minden szegletét megmozgatta, hogy a néprajzi gyűjtéshez minél több társat találjon. Gondolt az utánpótlás kinevelésére is.

Átfogó szemléletű tudományszervezőnek ismerhetjük meg, ha a gyűjtőhálózat szervezése mellett a vasi, szombathelyi tudományos életben kifejtett sokrétű tevékenységét áttekintjük.

Elhangzott a Savaria Múzeum „Pável Ágoston, a tudományszervező” című konferenciáján, 2017. február 3-án.

21 *Vasi Szemle*, 1936. 224.

22 *Vasi Szemle*, VI. 189.